

Asia: VN/21297/2023

Lausuntopyyntö työryhmämietinnöstä koskien pakkokeinolain muutostarpeiden arviointia (1. vaihe)

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

1 YLEISTÄ

Hallituksen esityksen muotoon laaditun työryhmän mietinnössä ehdotetaan muutettavaksi pakkokeinolain 2 luvun säännöksiä vangitsemisen edellytyksistä ja 10 luvun säännöksiä salaisista pakkokeinoista. Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi salaisesta paikkaan kohdistuvasta etsinnästä, osallistuvan tietolähteen käytöstä ja ampuma-aserikoksen lisäämisestä ylimääräisen tiedon käyttämistä koskevaksi perusterikokseksi.

Esityksen tavoitteena on hallitusohjelman mukaisesti varmistaa, että pakkokeinolaki tukee rikostorjuntaa riittäväällä tavalla ehdottamalla nykyistä laajempien salaisten pakkokeinojen käyttöä vakavaan rikollisuuteen liittyen.

Kiinnitän seuraavassa huomiota vain osaan ehdotetusta sääntelystä.

2 PAKKOKEINOLAIN 2 LUKU

2.1 Vangitsemisen erityiset edellytykset

Työryhmän mietinnössä ehdotetaan, että rikoksesta todennäköisin syin epäillyn henkilön vangitseminen edellyttäisi kaikissa asioissa, siis myös törkeimpiä rikoksia koskevissa asioissa, jonkin

pakkokeinolaissa määritellyn erityisen edellytyksen eli karttamis-, sotkemis- tai jatkamisvaaran käsillä oloa.

Voimassa olevan pakkokeinolain mukaan karttamis-, sotkemis- tai jatkamisvaaraa ei edellytetä, mikäli kysymys on rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta. Näidenkin rikosten kohdalla on kuitenkin otettava huomioon pakkokeinolain 1 luvun 2 §:n säännös suhteellisuusperiaatteesta, pakkokeinolain 1 luvun 3 §:n säännös vähimmän haitan periaatteesta ja pakkokeinolain 2 luvun 13 §:n kohtuuttoman vangitsemisen kieltö.

Pakkokeinolain esityöt (HE 14/1985 vp s. 48, HE 52/2002 vp s. 56 ja 57 ja HE 222/2010 vp s. 247) viittaavat nähdäkseni siihen, että nykyiseen lakiin sisältyvässä sääntelyratkaisussa on alunperin kysymys yhtäältä järjestelmän uskottavuudesta ja toisaalta eräänlaisesta legaalisesta presumptiosta, joka perustuu siihen, että rikoksesta epäilty, jota todennäköisesti odottaa vuosien ehdoton vankeusrangaistus, yleensä pyrkii karttamaan oikeudenkäyntiä ja vankilaan joutumistaan. Kysymys on siis oletetusta sotkemis- ja karttamisvaarasta, jota kussakin yksittäistapauksessa on kuitenkin tarkasteltava kriittisesti suhteellisuusperiaatteen, vähimmän haitan periaatteen ja kohtuuttoman vangitsemisen kiellon valossa. Ajatus siitä, ettei odotettavissa olevaa pitkää ehdotonta vankeusrangaistusta syyttömyysolettaman vuoksi voitaisi pitää karttamisvaaran perusteena, ei nähdäkseni voi pakkokeinolainsäädäntöä sovellettaessa olla merkityksellinen. Pakkokeinojahan käytetään yleensäkin tilanteissa, joissa syyttömyysolettamaa ei ole vielä kumottu.

Pakkokeinolainsäädännön uudistusta valmistellut esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunta arvioi vuonna 2009 valmistuneessa mietinnössään, voidaanko pelkkään epäillyn rikoksen vakavuuteen perustuvaa vangitsemista pitää Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) oikeuskäytännön perusteella ongelmallisena (KM 2009:2 s. 108–109). Komitean mukaan pelkkä rikosepäily näytti EIT:n käytännön valossa oikeuttavan vangitsemisen ainakin vapaudenriiston alkuvaiheessa. Ajan kuluessa vangittuna pitämiseltä voitiin edellyttää muutakin kuin rikosepäilyä, esimerkiksi pakenemisvaaraa tai jatkamisvaaraa, mutta EIT:n oikeuskäytännössä näiltä osin kysymys oli ollut jopa vuosia kestäneistä tutkintavankeuksista, jotka eivät tulleet Suomessa kysymykseen. Pelkästään epäillyn rikoksen vakavuuteen perustuvan pidättämis- tai vangitsemisperusteen poistamiseen ei nähty aihetta.

Pakkokeinolakia säädettäessä on ollut tarkoitus, että laki täyttää ihmisoikeussopimuksesta johtuvat vaatimukset (ks. esimerkiksi HE 222/2010 vp s. 71). Lainsäätäjän tiedossa on myös ollut, että ihmisoikeussopimuksen tulkinta kehittyy ajan myötä EIT:n dynaamisen ja evolutiivisen ratkaisukäytännön kautta.

Luonnostellun esityksen tavoitteena on saattaa pakkokeinolaissa säädetyt vangitsemisedellytykset vastaamaan EIT:n ratkaisuja (lähinnä Buzadji v. Moldova 5.7.2016 ja Idalov v. Venäjä 22.5.2012) sekä korkeimman oikeuden ratkaisua KKO 2024:20. Kysymys on siis tilanteesta, jossa lainsäätäjän ehdotetaan mukautuvan oikeuskäytäntöön ja saattamaan lainsäädäntö vastaamaan tuomareiden jo linjaamaa vallitsevaa tosiasiallista oikeustilaa. Marssijärjestys ei liene tässä suhteessa

demokraattisen oikeusvaltion toimintojen kannalta ihanteellinen. Yleensä lainsäätäjät säätävät lakeja tuomareiden sovellettavaksi eikä päinvastoin. Perustuslain 106 §:n soveltaminen ratkaisussa KKO 2024:20 kuitenkin selittää tässä tapauksessa poikkeuksellisen etenemisjärjestyksen.

Ratkaisussaan *Idalov v. Venäjä* 22.5.2012 (kohta 145) EIT totesi, että pelkkä odotettavissa olevan rangaistuksen pituus ei vielä itsessään tarkoita sitä, että esimerkiksi pakenemisen vaara olisi aina käsillä. Kysymys oli tapauksesta, jossa *Idalov* pidätettiin vuonna 1999 epäiltynä sieppauksesta ja muista rikoksista. Häntä pidettiin tutkintavankeudessa useita vuosia, ja vangitsemista jatkettiin toistuvasti kaavamaisin perusteluin.

Ratkaisussa *Buzadji v. Moldova* oli kysymys tapauksesta, jossa tuomioistuin piti liikemiestä tutkintavankeudessa lähes 10 kuukautta perustelematta vangitsemista muulla kuin perustellulla epäilyllä valtioon kohdistuneesta petoksesta.

Ratkaisussaan KKO 2024:20 korkein oikeus katsoi muuttuneeseen EIT:n tulkintakäytäntöön viitaten, että rikoksesta epäillyn määrääminen pidettäväksi vangittuna pelkästään epäillyn rikoksen vakavuuden perusteella oli perustuslain 106 §:ssä tarkoitettulla tavalla ilmeisessä ristiriidassa perustuslain 7 §:n kanssa, kun sitä tulkittiin ihmisoikeussopimuksen 5 artiklaa koskevan EIT:n ratkaisukäytännön mukaisesti. Kysymys ristiriidan ilmeisyydestä ratkaistiin KKO:ssa äänin 9–6.

Käsillä olevassa tilanteessa on nähdäkseni luontevaa lähestyä oikeuskäytännön ja lainsäädännön ristiriitaa siten kuin työryhmä on tehnyt pakkokeinolaissa jo mainittujen vaaraedellytysten soveltamisen laajentamisen osalta. Korostan tässä yhteydessä kuitenkin sitä, että karttamisvaaraa ja sotkemisvaaraa arvioitaessa odotettavissa olevan vankeusrangaistuksen pituuden tulisi edelleen olla seikka, jonka tuomioistuin voi ottaa huomioon arvioidessaan esimerkiksi epäillyn rikosentekijän ulkomaille pakenemisen vaaraa.

Pakkokeinolain 2 luvun 12 §:ssä säädetään tuomitun henkilön vangitsemisen edellytyksistä. Säännöksen soveltamisalaan kuuluvat siis tilanteet, joissa ei ole kysymys enää pelkästä rikosepäilystä, vaan siitä, että syyttömyysolettama on tuomioistuimen ratkaisulla jo kumottu, joskaan ei vielä lainvoimaisesti. Kuten työryhmä on todennut (s. 27 ja 28) *Buzadji v. Moldova* -ratkaisun ja sitä seuranneen ennakkopäätöksen KKO 2024:20 on perusteltua katsoa koskevan nimenomaisesti vain rikosepäilyyn perustuvaa vangitsemista tai vangittuna pitämistä. Ratkaisujen perusteella ei siis ole syytä päätyä sellaiseen johtopäätökseen, että myös pakkokeinolain 2 luvun 12 § olisi ristiriidassa tai ilmeisessä ristiriidassa perustuslain tai kansainvälisten ihmisoikeussäännösten kanssa. Kuten työryhmä on todennut, syyttäjä tai vastaajalle rangaistusta vaativa asianomistaja voi siis yhä vaatia rikoksesta tuomitun vangitsemista pakkokeinolain 2 luvun 12 §:n nojalla, kun tuomittu rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta, vaikkei tilanteessa olisi käsillä edellä mainittuja vaaraedellytyksiä.

2.2 Järjestyksen tai turvallisuuden vaarantuminen vangitsemisen perusteena

Vangitsemisen edellytykseksi on luonnosteltu uutta yleisen järjestyksen tai turvallisuuden vaarantumisen uhkaan perustuvaa vangitsemisperustetta. Vangitsemisperuste koskisi vain rikoksia, joista ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta. Luonnosteltu vangitsemisperuste ei välttämättä liittyisi rikoksesta epäillyn henkilön omaan toimintaan vaan esimerkiksi ihmismassojen aggressiiviseen reaktioon, joka saattaisi syntyä siitä, että epäilty murhaaja tai terroristi päästettäisiin vapaaksi rikosprosessin ajaksi. Mikäli vapaaksi laskemisesta olisi odotettavissa esimerkiksi väkivaltaisia mielenosoituksia, vihapuhetta, maalittamista tai muita vastaavia protesteja, rikoksesta epäilty ilmeisesti voitaisiin luonnostellun säännöksen perusteella vangita, vaikka karttamis-, sotkemis- tai jatkamisvaaraa ei olisikaan. Suuren yleisön reaktio, jonka todennäköisyyttä tuomari arvioisi, voisi siis ilmeisesti määrätä sen, onko henkilö vangittava vai ei.

Mietinnön sivulla 144 on selostettu, että "kyse voisi olla mediassa ja yleisessä keskustelussa merkittävästi huomiota saaneesta vakavasta rikoksesta, jota seurannut yleinen reaktio antaisi syyn epäillä rikoksesta epäillyn vangitsematta jättämisen aiheuttavan vaaraa yleisestä levottomuudesta, joukkopaniikista tai muusta uhkatilanteesta. Vaaraa voisi konkretisoida muun muassa epäillyn henkilöllisyyden ja yhteystietojen, kuten osoite- tai asuinalueen koskevan tiedon, leviäminen yleisön keskuudessa."

Mietinnön sivulla 98 on arvioitu, että vangitsemisperuste saisi "käyttöalaa yleiseen reaktioon liittyen tilanteissa, joissa epäillyn rikoksen vakavuus ja sen yhteiskunnallinen vaikutus olisivat poikkeuksellisia, ja joissa rikoksesta epäillyn vangitsematta jättäminen heikentäisi huomattavasti rikosoikeudellisen järjestelmän uskottavuutta".

En ole vakuuttunut siitä, että valtiosääntöisesti keskeiseen henkilökohtaista vapautta koskevaan sääntelyyn voitaisiin perusoikeuksien yleisiä rajoittamisperiaatteita (ks. esim. PeVM 25/1994 vp, s. 5) loukkaamatta asettaa luonnostellun kaltaisia "varaventiilejä" sen varalta, että esimerkiksi epäillyn murhaajan vapaaksi laskeminen "heikentäisi huomattavasti rikosoikeudellisen järjestelmän uskottavuutta" tai aiheuttaisi "vaaraa yleisestä levottomuudesta". Rikosoikeudellisen järjestelmän uskottavuuden tulisi nähdäkseni perustua sellaiseen sääntelyyn, ettei luonnostellun kaltaisia epäselviksi jääviä vangitsemisperusteita tarvittaisi. Järjestelmän uskottavuus tuskin edes paranisi sillä, että joku voitaisiin vangita, jos vaarana on esimerkiksi "lynkkausmielialan" leviäminen ja eteneminen tekojen asteelle, mikäli henkilö on vapaana.

Työryhmän mietinnön perustelujen valossa vaikuttaa siltä, että kysymys voisi olla ainakin osaksi myös siitä, että epäilty vangitaan, jotta hänen oma henkensä ja terveytensä voidaan turvata. Henkilön vangitseminen hänen oman turvallisuutensa nimissä tuntuu kuitenkin vähintäänkin kafkamaiselta perusoikeuksien rajoittamisperusteelta.

Suhtaudun siis varauksellisesti siihen, että yleinen mielipide voisi missään tilanteessa olla vangitsemisen perusteena. Mikäli tälle tielle lähdetäisiin, voitaisiin yhtä hyvin ajatella, että syytetty voidaan myös tuomita vähemmällä näytöllä kuin yleensä, jos syytteen hylkäämisestä on odotettavissa väkivaltaisia mielenosoituksia tai muita ikäviä yleisön reaktioita.

Perustuslain 3 §:n mukaan tuomiovaltaa käyttävät riippumattomat tuomioistuimet. Riippumattomuus ei ole muodollinen tai tekninen vaatimus, vaan se tarkoittaa, että tuomioistuimen ratkaisuun ei saa kohdistua minkäänlaista ulkopuolista painetta – ei poliittista, taloudellista eikä sosiaalista. Perustuslakivaliokunta on toistuvasti korostanut, että tuomioistuimen riippumattomuus on oikeusvaltion ydinelementti, eikä sitä saa vaarantaa millään tavalla. Yleinen mielipide, poliittinen paine, median reaktiot, julkinen keskustelu tai kansanjoukon mieliala ovat seikkoja, joiden ei tulisi vaikuttaa tuomioistuinten toimintaan – eikä yksilön vapauteen.

Luonnosteltu vangitsemisperuste on löydetty EIT:n oikeuskäytännöstä, jossa se on tietyn edellytyksin katsottu olennaiseksi ja riittäväksi perusteeksi vangitsemiselle (ks. Letellier v. Ranska 26.6.1991). EIT on katsonut yleisen järjestyksen ylläpitämistä koskevan vangitsemisperusteen vaikuttavan asianmukaiselta tapauksissa, joissa syytteet koskevat vakavia loukkauksia perustavanlaatuisia ihmisoikeuksia vastaan, ja jotka yleisesti herättävät julkisuudessa erityistä moraalista paheksuntaa. EIT on pitänyt rikoksesta epäillyn vangitsemista hyväksyttävänä sanottuun perusteeseen nojaten esimerkiksi, kun kyse on ollut seksuaali- ja henkirikoksesta sekä sotarikoksista (J.M. v. Tanska 13.11.2012 ja Merčep v. Kroatia 26.4.2016).

Suhtaudun varauksellisesti siihen, että muihin oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksiin perustuvia ja kotimaiselle lainsäädännölle vieraita vangitsemisperusteita omaksuttaisiin kotimaiseen lainsäädäntöön ilman perusteellisempaa harkintaa. Suomessa kynnys lähteä kadulle protestoimaan on olennaisesti korkeampi kuin vaikkapa Ranskassa eivätkä tuomioistuinratkaisut vaaranna yleistä järjestystä kuten Los Angelesissa 1992 Rodney King – tuomion jälkeen. Luottamus tuomioistuinten ja viranomaisten toimintaan on Suomessa poikkeuksellisen korkealla tasolla toisin kuin useimmissa muissa maissa.

3 PAKKOKKEINOLAIN 10 LUKU

Mietinnössä ehdotetaan pakkokeinolain 10 lukuun säädettäväksi salaisesta kotietsinnästä (26 a § – 26 j §), joka on uusi toimivaltuus suomalaisessa lainsäädännössä.

Salaisen kotietsinnän tarvetta perustellaan (s. 37) muun muassa sillä, että esitutkintaviranomaisten käytännön toiminnassa on havaittu useita tilanteita, joissa tiettyyn tilaan tai muuhun paikkaan kohdistuneen etsinnän toimittaminen olisi ollut viranomaisen tiedonhankintaintressien kannalta perusteltua tehdä kohdehenkilön tietämättä. Esimerkiksi törkeiden huumausainerikosten osalta salaiselle paikkaan kohdistuvalle etsinnälle olisi tarvetta erityisesti suurien rikoskokonaisuuksien

selvittämiseksi (s. 38). Joissain tapauksissa rikostutkinnat ovat paljastuneet epäillyille liian aikaisessa vaiheessa eli viranomaiset ovat joutuneet puuttumaan toimintaan liian varhaisessa vaiheessa ja ennen kuin rikoskokonaisuuteen muita kuuluvia keskeisiä henkilöitä on tunnistettu. Liian aikaisin rikollisille paljastuva rikostutkinta vähentää sen vaikuttavuutta laajoissa rikoskokonaisuuksissa. Jos olisi mahdollista suorittaa salainen paikkaan kohdistuva etsintä epäiltyjen käyttämään asuntoon tai muuhun tilaan, voitaisiin esimerkiksi varmistaa, ovatko huumausaineet tai muut laittomat esineet tai aineet saapuneet sekä mahdollisesti saada tietoa muista rikoskokonaisuuteen liittyvistä keskeisistä henkilöistä (s. 39).

Sivuilla 40–45 on esitetty eräitä esimerkkejä tapauksista, joissa salaisen kotietsinnän toimittaminen olisi ollut tai olisi tarpeellinen toimivaltuus.

Minulla ei ole sinänsä perusteita epäillä, että kuvatuissa tilanteissa salainen kotietsintä olisi ollut merkityksellinen, tarpeellinen tai hyödyllinen.

Ratkaisevaa sääntelyssä kuitenkin on, onko menettelyn säätämiseen edellytykset perustuslain 10 §:n 3 momentin kvalifioitu lakivaraus huomioon ottaen. Toimivaltuuden on oltava välttämätön rikoksen selvittämiseksi.

3.1 26 a § – 26 j § Salainen paikkaan kohdistuva etsintä ja sen edellytykset

Yleiset edellytykset

Pakkokeinolain 10 luvun 2 §:ssä säädetään salaisten pakkokeinojen yleisistä edellytyksistä. Kaikille keinoille yhteisenä edellytyksenä on, että sen käytöllä voidaan olettaa saatavan rikoksen selvittämiseksi tarvittavia tietoja. Osalle keinoista on niiden käytölle säädetty edellytykseksi ”voidaan olettaa olevan erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämislle”. Perusoikeuksiin syvimmin puuttuvien keinojen (peitetoiminta, valeosto, asuntokuuntelu) edellytyksenä on edellä olevan lisäksi se, että niiden käyttö on välttämätöntä rikoksen selvittämiseksi.

Nyt lausuttavana olevassa luonnoksessa ehdotetaan, että salaisen paikkaan kohdistuvan etsinnän edellytykseksi säädettäisiin sen lisäksi, että sen käytöllä voidaan olettaa saatavan rikoksen selvittämiseksi tarvittavia tietoja, että ”voidaan olettaa olevan erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämislle”.

Salaisten pakkokeinojen edellytystä ”voidaan olettaa olevan erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämislle” on kuvattu niin, että ilman keinon käyttöä rikoksen selvittäminen aiheuttaisi

kohtuuttomia kustannuksia tai muuten olisi hyvin työlästä. Huomioon voidaan myös esimerkiksi ottaa se, että tutkinnan pitkittymisestä aiheutuu erityistä vaaraa (esim. HE 222/2010 vp, s. 121).

Välttämättömyysedellytys tarkoittaa sitä, että ”esitutkintaviranomainen voisi saada luvan käyttää kysymyksessä olevaa salaista pakkokeinoja vain, jos viranomainen voi osoittaa, että rikoksen selvittäminen muilla pakkokeinoilla ja esitutkintamenetelmillä, esimerkiksi kotietsinnällä ja takavarikolla taikka televalvonnan tai -kuuntelun avulla ei olisi mahdollista tai ainakin vaatisi oleellisesti enemmän voimavaroja tai viivyttäisi rikoksen selvittämistä kohtuuttomasti.” (HE 222/2010 vp, s. 316).

Sitä, että salaiselle paikkaan kohdistuvalle etsinnälle ei tässä ehdoteta viimesijaisuutta osoittavaa välttämättömyysedellytystä, perustellaan (s. 46) sillä, että esimerkiksi asuntokuuntelussa perusoikeuksiin puuttuminen kohdistuu sekä kotirauhaan että luottamukselliseen viestintään, kun puolestaan salaisella kotietsinnällä puututtaisiin lähtökohtaisesti vain kotirauhan suojaan. Esityksen mukaan välttämättömyysvaatimukseen sidotulla asuntokuuntelulla puututaan lähtökohtaisesti tuntuvammin perusoikeuksiin kuin salaisilla etsinnöillä. Lisäksi jos salaisten etsintöjen edellytykseksi asetettaisiin keinon käytön välttämättömyys rikoksen selvittämiseksi, salaisia etsintöjä ei olisi mahdollista käyttää tilanteissa, joissa sinänsä olisi mahdollista käyttää myös pakkokeinolain 8 luvun mukaisesti toteutettavaa etsintää. Ongelmaksi tällöin muodostuisi rikostutkinnan paljastuminen liian varhaisessa vaiheessa. Perustelujen mukaan sekä perus- ja ihmisoikeuksiin puuttumisen asteen että käytännön rikostutkintatarpeiden näkökulmista salaisille etsinnöille arvioidaan soveltuvan huomattavasti paremmin pelkästään vaatimus erittäin tärkeästä merkityksestä rikoksen selvittämiseksi kuin sen lisäksi välttämättömyysvaatimus.

Sivuilla 40–43 on esitetty esimerkkejä siitä, mitä epäillyn tietoon tullut kotietsintä voi aiheuttaa: ”olisi vaarantunut rikoskokonaisuuden selvittämisen”, ”toimii kohdehenkilölle etsinnästä tehtävä ilmoitus sellaisena varoituksena, joka saa hänet tai jonkun muun toimintaan liittyvän henkilön muuttamaan rikollista toimintasuunnitelmaansa”, ”asian selvittäminen voisi vaarantua sotkemisvaaran vuoksi” ja ”pitkäänkin kestänyt rikostutkinta päätty tuloksettomaksi”. Esimerkit viittaavat mielestäni pikemminkin siihen, että rikoksen selvittäminen muilla keinoilla ei olisi mahdollista eli välttämättömyysedellytykseen.

Totean nyt ehdotettavien toimivaltuuksien poikkeavan muista salaisista pakkokeinoista siinä, että käytettävissä on vastaavat pakkokeinolain 8 luvussa säädettyt keinot ”ei salaisina”. Muut pakkokeinolain 10 luvussa säädetty salaiset pakkokeinot ovat käsitykseni mukaan sellaisia, että niitä vastaavia muita pakkokeinoja ei ole. Pakkokeinolain suhteellisuus- ja vähimmän haitan periaatteet tarkoittavat käsitykseni mukaan muun muassa sitä, että paikkaan kohdistuvat etsinnät tulee ensisijaisesti suorittaa pakkokeinolain 8 luvun mukaisina etsintöinä. Käytännössä konkreettisesti etsinnällä saatavat tiedot eivät käsitykseni mukaan eroa, toimitetaan etsintä sitten pakkokeinolain 8 luvun mukaisena tai ehdotetun mukaisesti salaisena.

Mikäli toimenpiteelle asetettaisiin välttämättömyysedellytys, edellyttäisi se toimenpidettä koskevassa vaatimuksessa ja päätöksessä selostamaan, miksi rikoksen selvittäminen ei olisi mahdollista pakkokeinolain 8 luvun mukaisella etsinnällä.

Erityiset edellytykset

Salaisen kotietsinnän ja salaisen erityisen kotietsinnän edellytykseksi ehdotetaan, että tilan tai paikan haltijaa on syytä epäillä pakkokeinolain 10 luvun 3 §:ssä tarkoitetusta rikoksesta. Mainitussa lainkohdassa säädellään telekuunteluluvan myöntämisen edellytyksenä olevista perusterikoksista. Salaisen paikanetsinnän osalta perusterikoksiksi ehdotetaan pakkokeinolain 10 luvun 16 §:ssä tarkoitettuja rikoksia, jotka ovat teknisen kuuntelun perusterikoksia.

Minulla ei ole mahdollisuutta arvioida ehdotettua toimivaltuutta erikseen kunkin ”rikoslistauksessa” mainitun rikoksen osalta. Totean kuitenkin tällaisen viittaukseen perustuvan sääntelyn voivan olla jossain määrin ongelmallista perustuslaissa säädettyjen kvalifioitujen rajoitusperusteiden arvioinnin näkökulmasta. Nyt ehdotetussa sääntelyssä salaisen kotietsinnän ja salaisen erityisen kotietsinnän kohdalla on kysymys kotirauhaan puuttuvasta toimivallasta. Telekuuntelun toimivaltuuden mahdollistavat rikokset on sen sijaan säädetty lakiin perustuslain 10 §:n 4 momentin viestinnän suojan kvalifioitu lakivaraus huomioon ottaen. Voi esittää kysymyksen, ovatko em. perusoikeuksia koskevat lakivaraukset siinä määrin yhteneväisiä, että ehdotettu sääntely on ilman erillistä arviota hyväksyttävä. Kysymys on kuitenkin eri oikeushyvistä.

Viittauksin sääntelyssä on otettava lisäksi huomioon se, että ehdotetussa muodossa kaikki tulevaisuudessakin mahdollisesti telekuuntelun perusterikoksiksi lisättävät rikokset mahdollistaisivat automaattisesti salaisen kotietsinnän, vaikka säädettäessä olisi mahdollisesti jäänyt arvioimatta sääntelyn vaikutus kotirauhaan perustuslain 10 §:n 3 momentin kvalifioitun lakivarauksen näkökulmasta.

Rikoksesta epäillyn tilan tai paikan haltijan luona toimitettavan salaisen kotietsinnän (myös salaisen erityisen kotietsinnän ja salaisen paikanetsinnän) toimittamisen tuloksellisuusedellytykseksi ehdotetaan säädettäväksi ”perusteltua syytä olettaa, että etsinnässä voidaan löytää”.

Perusmuotoisen kotietsinnän tuloksellisuusedellytys on säädetty pakkokeinolain 8 luvun 2 §:ssä ilmaisuin ”voidaan olettaa löytyvän”.

Luonnoksen perusteluissa ei näytä tarkemmin arvioidun tai perustellun, miten ehdotettu tuloksellisuusedellytys sijoittuu pakkokeinolain todennäköisyysporrastuksessa. Tuoreessa laite-etsinnän päätöstoimivaltaa koskevassa hallituksen esityksessä HE 70/2025 on todettu ”perustellun

syyn olettaa” tarkoittavan laite-etsinnästä päättävän pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tapauskohtaista arvioita tuossa laissa tarkoitetun edellytyksen olemassaolosta (s. 33).

Perusmuotoisen kotietsinnän tuloksellisuusodotuksesta todetaan asiaa koskevassa hallituksen esityksessä HE 222/2010 vp: ”täytyy olla kotietsinnän menestykselliseen toimittamiseen liittyviä perusteltuja ennako-odotuksia, jotka liittyvät käytettävissä oleviin tietoihin epäilystä rikoksesta ja rikoksesta epäilystä. Lisäksi on oltava kytkentä konkreettisen 1 kohdassa tarkoitetun rikoksen tutkintaan.” (s. 293)

Jossain määrin epäselväksi jää, onko todennäköisyysedellytyksillä ”voidaan olettaa löytyvän” ja ”perusteltua syytä olettaa, että etsinnässä voidaan löytää” eroa tai onko niillä tarkoitettu olevan eroa. Mikäli tarkoitus on, että kynnykset ovat yhtenevät, olisi mielestäni perusteltua käyttää yhteneväisiä ilmaisuja. Mikäli tarkoitus sen sijaan on, että kynnykset eroavat, on toivottavaa, että tätä ”avattaisiin” perusteluissa.

Muun kuin rikoksesta epäillyn hallussa olevan tilan kohdalla tuloksellisuusedellytykset sen sijaan ovat yhtäläiset. Sekä voimassa olevan perusmuotoisen kotietsinnän että nyt ehdotetun salaisen kotietsinnän (kuten myös salaisen erityisen kotietsinnän ja salaisen paikanetsinnän) kohdalla edellytyksenä on: ”voidaan erittäin pätevin perustein olettaa”.

3.2 40 a § – 40 d § Osallistuva tietolähde

Pakkokeinolain 10 lukuun ehdotetaan sääntelyä osallistuvasta tietolähteestä, joka pakkokeinona asettuisi peitetoiminnan ja ohjatun tietolähdetoiminnan väliin. Merkittävänä erona ohjattuun tietolähdetoimintaan olisi se, että kyse olisi tietyssä määrin tietolähteen osallistumisesta rikolliseen toimintaan, kuten avunanto johonkin rikokseen.

Totean ehdotetun sääntelyn olevan varsin ongelmallista osallistuvan tietolähteen rikosvastuun toteuttamisen tai toteuttamatta jättämisen kannalta.

Perustelujen mukaan ratkaisu osallistuvan tietolähteen rikosvastuun ja sen poissulkemisen osalta tulisi tehdä varhaisemmassa vaiheessa kuin vasta esimerkiksi tietoisuuden perusteella syyteharkinnassa tai tuomioistuinkäsittelyssä (s. 72). Lähtökohtaisesti tietolähteenä toimiva henkilö ei olisi rikoksesta epäilty esitutkinnassa, jossa osallistuvaa tietolähdetoimintaa käytetään (s. 123).

Käytännön ongelmia voi aiheutua esimerkiksi niissä mahdollisissa tilanteissa, joissa osallistuvalla tietolähteellä on ”omaa”, esitutkintaviranomaisen ohjauksesta riippumatonta

huumausainerikollisuutta vaikkapa hallussa pitämänsä huumausaineen perusteella, jonka osalta rikosvastuun poissulkemiseen ei olisi edellytyksiä.

Kiinnitän lisäksi huomiota siihen, että tietolähdetoiminta voi olla ongelmallinen viestinnän luottamuksellisuuden kannalta. Niin voimassa olevaan lakiin perustuva ohjattu tietolähde kuin nyt ehdotettu osallistuva tietolähde voi käsitykseni mukaan hankkia tietoa viestien sisällöstä tai kuunnella kotirauhan piirissä tapahtuvaa keskustelua, vaikka esimerkiksi pakkokeinolain 10 luvun 17 §:ssä säädetty asuntokuuntelu on sallittu vain lainkohdassa säädettyissä vakavissa rikoksissa tuomioistuimen luvalla.

Perustuslain 10 §:n 4 momentissa säädetyn mukaisesti luottamuksellisen viestin suojaan puuttumisen edellytyksenä rikostorjunnassa on, että kysymys on yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta taikka kotirauhaa vaarantavan rikoksen tutkinnasta. Ongelmallista niin voimassa olevan tietolähdetoiminnan kuin ehdotetun kohdalla on se, että toimenpiteen käyttöä ei ole sidottu mihinkään perusterikokseen.

Vaikka on katsottu, että perustuslain 10 §:n 2 momentti ei suojaa tavallisen kuuloetäisyydellä käytävän keskustelun sisältöä ulkopuolisilta, ja ilmeisesti vain teknisin apuvälinein luottamukselliseksi tarkoitetun keskustelun kuunteleminen olisi puuttumista säännöksessä turvattuihin oikeushyviin (vrt. HE 309/1993 vp, s. 53), voi tietolähteen käyttö tosiasiaa johtaa asuntokuuntelua koskevan sääntelyn kiertämiseen. Esimerkiksi asunnossa tapahtuvan peitetoiminnan (PKL 10:27,4) osalta on todettava, että peitetoiminta on mahdollista vain laissa säädettyjen vakavien perusterikosten kohdalla, mikä sinällään täyttäneen perustuslain 10 §:n 4 momentissa säädettyt rajoitusperusteet. Tietolähdetoiminnan kohdalla toimivallan käyttöön ei sen sijaan ole perusterikoksista johtuvia rajoitteita.

Mielestäni edellä todettu edellyttäisi perusteellista arviointia tietolähdetoiminnan suhteesta luottamuksellisen viestinnän suojaan. Asiaa ei luonnoksen perusteluista (s. 186) ilmenevin tavoin ole arvioitu perustuslakivaliokunnan tähänastisessa lausuntokäytännössä erityisesti minkään perusoikeuden kannalta.

Ongelmallista on myös se, että tietolähdetoiminnan ulkopuolinen valvonta on käytännössä haastavaa.

3.3 56 § Ylimääräisen tiedon käyttö

Ylimääräisen tiedon käytön mahdollistaviin rikoksiin esitetään lisättäväksi rikoslain 41 luvun 1 §:ssä tarkoitettu ampuma-aserikos, josta rangaistusseuraamuksena on sakko tai enintään kahden vuoden mittainen vankeusrangaistus.

Ehdotusta perustellaan (s. 92) sillä, että huumausainerikosten (joka sisältyy voimassa olevaan pakkokeinolain 10 luvun 56 §:n 2 momentin mukaiseen rikoslistaukseen; huom. tässä) tavoin ampuma-aserikokset liittyvät monessa tapauksessa vakavampien rikosten tekemiseen tai samaan rikoskokonaisuuteen. Niiden voidaan perustelujen mukaan katsoa kuuluvan perustuslain 10 §:n 4 momentissa tarkoitettujen yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta vaarantavien rikosten piiriin. Tämän ja edellä todetun johdosta perusteltuna pidetään, että ylimääräistä tietoa saisi käyttää myös ampuma-aserikoksen selvittämisessä, jos ylimääräisen tiedon käyttämisellä voidaan olettaa olevan erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämiselle.

Totean tältä osin, että vertaaminen huumausainerikokseen ei ole mielestäni kaikilta osin perusteltua. Ampuma-aserikoksen tunnusmerkistöön sisältyy tekemuotoja, joita tuskin voi pitää perustuslain 10 §:n 4 momentissa tarkoitettuina yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta vaarantavina rikoksina.

Eteläpää Mikko

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia - Oikeusasiamies Jari Råman